

J.H. Holwerda

Abstract: The name Holwerda is associated in the Netherlands with the Dutch archeology. In fact it refers mainly to son Jan Hendrik, known from the popularization of the excavations in the Dutch soil during about 40 years. His father, Antonie Ewoud Jan, was professor in Greek and Greek antiquities and later director of the Rijksmuseum van Oudheden in Leiden. At a very young age Jan Hendrik enrolled at the museum of his father and became afterwards the new director. No real modern biographies of both are known, this article contains new and critical information about the role of both in some specific cases. A report of a visit to Italy and Greece of both father and son is given in the Dutch Staatscourant, the official newspaper of the Dutch government. Here we encounter the close relation between both with respect to their scientific work. Though it is impossible to prove directly *faux pas* of both - they date from more than a century ago! - the evidence of a cooperation in writing a thesis is sufficient to treat this here in detail. Later, in 1910, son Holwerda falsified an inscription on the just excavated Peelhelm, an extremely fine decorated Roman helmet found in Helenaveen, Deurne. This inscription STABLESIA VI was NOT present on the date that the helmet was found. In a scientific report of the Museum of April 1911 it is mentioned officially for the first time. This inscription has given rise to a whole range of theories, as can be found when searching the term with computer search engines. With the helmet nearly 40 small coins, folles or nummi, with Constantine the Great were found. They date the date that the helmet disappeared in the peat at circa 325.

And just this date makes the helmet extremely important for history, because it seems to have a direct link with the Emperor Constantine and his family that resided in Trier. We can derive from this link the idea that the helmet and the other belongings of a high-ranked Roman cavalry-officer belonged to a near kin of Constantine. His son Crispus is a candidate. Just as Constantine's wife Fausta, he was ordered to the death penalty in 326.

When there is a connection between the helmet and Crispus, an explanation can be that Constantine himself - after the Council of Nicaea in 325 and the Vicennalia in 326 - was uncertain about the future of the developing Christendom when he should die. He did not trust his son Crispus and his wife Fausta to continue his religion politics to christianize the whole Roman Empire as it developed from 324 when he defeated his last rival of the tetrarchs.

This kind of thoughts should emerge in real scientific persons, they should try to find an explanation of why a Roman helmet was hidden in a not habited area. But the Holwerda's and dr. M.A. Evelein (the author of the scientific report) of the museum did not think scientifically, or they felt that it was dangerous to pay attention to the new falsified inscription.

In my view Evelein is not guilty for the inscription: both his bosses backed each other and he was obliged to mention the new inscription. A few weeks after the release of the scientific report he left the museum...

Almost all texts are in Dutch, and this article is written in Dutch accordingly. Father Holwerda was a member of the Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen.

Resumé: Dit artikel is een zeer kritische beschouwing van de werkwijze van vader en zoon Holwerda die beiden directeur zijn geweest van het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden. Ik beschuldig hen van vervalsing van een inscriptie op de zeer bekende Romeinse Gouden Helm of Peelhelm, die in het bezit is van het museum, en daarmee verbonden het volstrekt ontbreken van gedachten, ideeën waarom zo'n voorwerp in het verlaten gebied van de Peel is terecht gekomen. Nadere bestudering van de omstandigheden bracht een andere ongerijmdheid aan het licht, namelijk de inhoud van de dissertatie van zoon Holwerda. De verdenking is dat vader Holwerda een belangrijke invloed heeft gehad op de inhoud, waarbij invloed wel eens zou kunnen betekenen dat vader H. delen van de tekst heeft aangeleverd.

Drie zware beschuldigingen die onmogelijk direct te bewijzen zijn; er zijn uiteraard geen papieren waarop staat dat zoon de inscriptie benoemt als zijnde van zijn hand, of vader die toegeeft dat hij zijn zoon wel erg actief heeft geholpen bij het schrijven van het proefschrift. En daarbij zo lang geleden. Toch lijkt het adagium *Laat het verleden toch rusten* in dit geval onjuist: er is zoveel onzin geschreven (en

keer op keer overgeschreven) over de inscriptie, en langzamerhand wordt het overal in de archeologische Nederlandse wereld duidelijk dat de inhoud van veel geschriften van zoon H. verzonnen zijn, of tenminste apert onjuist. Legio voorbeelden!

70 Onomstreden kan worden vastgesteld dat vader en zoon, en ondergeschikte Evelein, verzuimd hebben de achtergronden en mogelijke redenen tot verstopping in het veen van de Peel in circa 325 na Christus, serieus te onderzoeken. Dit is onvoorstelbaar voor drie "geleerden" van naam! Mijn interpretatie ervan vindt u direct hieronder in de Abstract.

75 Bovendien is nooit serieus de nepotismezaak onderzocht, toen zoon H. door zijn vader werd aangenomen en kort daarna tot onderdirecteur werd benoemd én de benoeming van zoon H. tot directeur na de pensionering van vader H.

80 Het gebrek aan wetenschappelijke interesse voor de eigen voorwerpen van het museum wordt duidelijk aangetoond door het ontbreken van wetenschappelijke informatie van de topstukken, zoals de genoemde Peelhelm, maar ook van bijvoorbeeld De Sierschijf van Helden.

85 De aandacht voor andere voorwerpen die gevonden waren bij de Peelhelm bestond hoegenaamd niet. In december 1911 nl. beschreef de directeur van een internationaal opererende maatschappij aan het museum dat hij een groot aantal voorwerpen in bezit had, maar het museum nam geen actie om die alsnog te verwerven. In het algemeen kun je zeggen dat men de neus ophaalde voor voorwerpen die niet door het museum waren opgegraven.

Betreft:

90 Antonie Ewoud Jan Holwerda (Gorichem, 21 juli 1845 - Leiden, 29 augustus 1922)
Jan Hendrik Holwerda (Schiedam, 3 december 1873 - Nijmegen, 3 maart 1951)

Holwerda en de Nederlandse archeologie

95 De naam Holwerda is onlosmakelijk verbonden met de Nederlandse archeologie, hoewel vader daarin geen opleiding had genoten, en zoon door de opgravingen deze vooral in de dagelijkse praktijk heeft geleerd. Maar van Jan Hendrik wordt overigens wel geschreven dat hijzelf nooit een schop in de hand zou hebben gehad.

100 **Vader Holwerda** was duidelijk een kamergeleerde die promoveerde op een (waarschijnlijk) degelijk maar zeer onopvallend proefschrift getiteld DISPUTATIO DE Dipositione verborum in lingua Graeca, in lingua Latina ET APUD PLUTARCHUM.

ACCEDUNT COMMENTARIOLO AD LIBROS DE ISIDE ET OSIRIDE ET DE GENIO SOCRATIS.

Overigens heet hij dan ANTONIUS EWALDUS JANUS HOLWERDA.

105 Ter datering wordt opgegeven Scriebam Schiedami anno MDCCCLXXVIII mense Aprili. Het proefschrift valt uiteen in een groot gedeelte zoals boven beschreven en heeft twee commentaren over het boek van Isis en Osiris, en van Socrates. Omvang 156 pagina's inclusief de 24 stellingen in het Latijn.

110 Merk op dat het hierbij niet om inscripties o.i.d. gaat maar om grammaticale eigenaardigheden in klassieke geschriften. Grappig is dat soms in de tekst een Nederlands zinnetje als voorbeeld te zien is, zoals op p. 57:

heden / rood // morgen / dood.

ein alter Mann / ein junges Weib // gewisse Kinder;

beter / een half ei, dan een ledige dop.

115 De Moralia van Plutarchus vormen klaarblijkelijk de basis van een groot aantal paragrafen, aangegeven met §. 92 Paragrafen op precies 100 bladzijden.

Overduidelijk een proefschrift voor specialisten, maar weinigen zullen m.i. het proefschrift over de behandelde grammaticale eigenaardigheden gelezen hebben. Het was praktisch zeer moeilijk een afdruk op Internet te vinden, en het gevonden exemplaar komt uit Toronto.

120 In het kort: vader Holwerda was duidelijk een kamergeleerde met een uitmuntende kennis van Grieks en Latijn.

125 Als de reeks opgravingen in Griekenland beginnen door teams uit verschillende landen volgt vader de resultaten op de voet. In De Gids vinden we zeer lange verhandelingen over Olympia in 1881, Schliemann's Troje in 1882, Het Attische volk en de kunst van Phidias in 1884, Vóór-Hellensche Koningsburchten in 1887. Uit de geschiedenis der klassiek philologie in 1888, 1889 en 1890, Bibliographie in 1901. Na 1901 artikelen over o.a. het geestelijk leven, de beeldende kunst en de opvoeding onzer academische jeugd. In 1885 schrijft hij een boek over de Cyprische kunst.

130 Alle artikelen bevatten een overdaad aan informatie, zoveel dat je je als lezer

verloren voelt en stopt met lezen. De beschrijving over Olympia zou je moeten doen geloven dat je door het vroegere Olympia loopt en fantastische gebeurtenissen waarneemt. Maar de schrijver is dan zelf niet in Olympia geweest, en verzint
 135 klaarblijkelijk de gebeurtenissen uit de hem ter beschikking staande wetenschappelijke literatuur over de opgravingen en uit de klassieke literatuur. Als voorbeeld een alinea hieruit:

*Des avonds echter staat de maan steeds voller aan den hemel. Eindelijk dan is men nog slechts zes of zeven dagen van de volle maan verwijderd en staat het feest aan te vangen. Reeds zijn de vooroefeningen in het Gymnasium van Elis afgelopen. De Hellanodiken zijn in het Plethrion, een renbaan van dat Gymnasium, om den optocht der kampvechters uit de stad naar het heiligdom te organiseren. Zij, die in leeftijd overeenkomen of in de vooroefeningen ten naastenbij elkaars gelijken
 140 geweest zijn, worden nevens elkander gesteld. Thans is het zeer de moeite waard eens naar de kampvechters te gaan zien; zij staan hier alle geschaard in rotten. Hoe zeer bewondert men die kloeke mannen met die fiere, vrije houding, in het volle gevoel van hunne kracht; de uitgelezenen uit de honderdduizenden van een geheelen
 145 gymnastiseerenden volksstam. Men monstert de lieden ook met kenners welbehagen. Die krachtige man daar, bijzonder ontwikkeld van borst en handen, doch iets minder, wat de overige lichaamsdeelen aangaat, is een 'leeuw-athleet'; die andere, wiens beenen wat spil zijn vergeleken bij het geweldige, ontzag inboezemende bovenlijf, heet een 'adelaar-athleet.' Ontegenzeglijk zijn er onder al die lieden ook 'beer-athleten' te vinden, krachtig gebouwde personen, eenigszins gedrongen, niet groot, min of meer vierkant; ja het is te verwachten, dat men onder zulk een uitgelezen keurbende de
 150 sprekendste vertegenwoordigers van ieder soort aan kan wijzen. Thans zet de stoet zich in beweging. Men volgt natuurlijk de groote heirbaan, 'den heiligen weg'. Ook de theoria's zullen wel aan dezen officieelen tocht naar de Altiss hebben deel genomen. Tal van feestelingen volgen, anderen gaan langs den weg door het gebergte. Elis loopt thans geheel leeg.*

160 Wat leren we hieruit? Een verstrooide kamergeleerde, met de nodige fantasie, die zijn intellect graag gebruikt voor artikelen in tijdschriften, maar geen praktische kennis heeft van opgravingen, niet in Nederland en niet in de antieke wereld.

Vele jaren later, op 5 december 1898 lezen we een zeer uitgebreid en dit keer zeer
 165 leesbaar artikel in de Staatscourant met als titel:

VERSLAG van dr. A. E. J. Holwerda, betreffende de wetenschappelijke reis naar Italië en Griekenland.

Het betreft hier dus een reis van **vader** en **zoon** samen. We komen hierop terug.

170 **Vader** H. is rond 8 april 1896 benoemd als hoogleraar in Leiden om onderwijs te geven in de archeologie:

8 april 1896 Bij kon. besluit is dr. A. E. J. Holwerda leeraar aan de hogere
 burgerschool met vijfjarigen cursus te Leiden, benoemd tot hoogleeraar in de
 faculteit der letteren en wijsbegeerte aan de Rijks-universiteit te Leiden, om
 175 onderwijs te geven in archaeologie en oude geschiedenis.

Eigenaardig is dan de volgende melding:

7 juli 1898 Bij kon. besluit: is de hoogleraar in de faculteit der letteren en
 wijsbegeerte aan de rijks-universiteit te Leiden dr J. van Leeuwen jr., ontheven van
 onderwijs in de Grieksche oudheden, en is de hoogleeraar in de faculteit der letteren
 180 en wijsbegeerte aan die universiteit dr A. E. J. Holwerda, alsnog belast met het onderwijs in de Grieksche oudheden.

De reis naar Griekenland heeft duidelijk te maken met deze benoeming, maar waarom J. van Leeuwen op non-actief is gesteld is onbekend.

Wel werd dienaangaande op 11 april 1884 gemeld dat J. van Leeuwen zich heeft gemeld
 185 als dichter der *Adolescentis meditatio*:

De secretaris deelt verder mede dat de heer J. Van Leeuwen, te Amsterdam, zich als
 dichter der *Adolescentis meditatio* heeft bekend gemaakt, en dat het rustend lid
 Holwerda, eene korte *annotatio critica in Philonis librum de posteritate Caini* heeft
 ingezonden, die, volgens advies der commissie van redactie, in een volgend stuk der
 190 Verslagen en Mededeelingen zal opgenomen worden.

Zeer verwarrend maar de genoemde Holwerda is weer een ander persoon. Het betreft hier dan de Koninklijke Academie van Wetenschappen, waarin een Jan Hendrik Holwerda slapend lid is. Deze man had exact dezelfde naam als zoon H., die zelf nooit lid is geweest van de Academie.

195 Verder vinden dit lid terug op 24 juni 1885:

In de verslagen zijn twee bijdragen opgenomen, die in geene vergadering zijn voorgedragen. Het eene in het Latijn geschreven bevat critische aantekeningen van

den heer Holwerda, rustend lid der afdeeling, op den Griekschen tekst van Philo's geschrift over Kain's nakomelingschap (Verslagen en Mededeelingen, 3de reeks, deel I, pag. 274-284); het andere in het Fransch gesteld is het werk van dr. H. F. C. Ten Kate jr. Daarin wordt gehandeld over de namen, met welke de Indianen in Noord-America zichzelf en andere stammen bestempelen (Verslagen en Mededeelingen, 3de reeks, deel I, pag. 353-363).

Er is dus sprake van een derde lid met de naam J.H. Holwerda die op 15 april 1886 te Oegstgeest is overleden. Hij behoorde tot de AFDEELING LETTERKUNDE, zoals we op 15 mei 1886 in de Nederlandsche staatscourant kunnen lezen. Tevens wat meer gegevens in Het nieuws van den dag van 14 december 1886.

Vader Holwerda heeft ook belangstelling voor het onderwijs, zoals blijkt uit een artikel in het Soerabaijasch handelsblad van 7 maart 1888:

7 maart 1888 Dr. Holwerda bespreekt in de Ned. Spectator den ongunstigen uitslag van de examens ter verkrijging van de acte middelbaar onderwijs, vooral in de geschiedenis. Van de 40 examinandi, welke in dit jaar zich aan het examen onderwierpen, slaagden er slechts vijf. Toch ontbrak het hun niet aan ijver; integendeel, de heer Holwerda erkent zelf, dat zij dikwijls hunne gezondheid in de waagschaal brengen om aan de eischen te kunnen voldoen. Maar 't is de methode van voorbereiding die niet deugt. Men leert boeken nagenoeg van buiten, het eene boek na het andere wordt verslonden door hen die zich voor het examen gereed maken, maar de meesten nemen de geschiedenis niet in zich op. Zij moeten veel weten, omdat er op de examens veel gevraagd wordt en onmogelijk vooraf kan worden gegist, welke vragen hun zullen worden voorgelegd.

De heer Holwerda wenscht nu eene andere methode van voorbereiding; hij wil naar een onzer hoogeschole de wetenschappelijke acte-examens overbrengen. Een voorbereidend eenvoudig examen, tot toelating waarvan de schrijver de eischen stelt, zou moeten voorafgaan en dan twee jaar de colleges moeten worden gevolgd of, zoo men daartoe geen gelegenheid heeft, zou men met de professoren een programma van studie kunnen opmaken.

De heer Holwerda zal zeker over deze methode rijp hebben nagedacht; aan ons en zeker aan velen, die minder in de zaak zijn doorgedrongen, komt het denkbeeld zeer aanlokkend voor; want er zou een einde worden gemaakt aan het onzinnig stelsel van examineeren, dat thans ook voor het middelbaar onderwijs wordt gevolgd en dat door den schrijver zoo terecht wordt afgekeurd. De examens zijn de kanker van het onderwijs.

Vader H. wordt op 8 mei 1893 lid van de Koninklijke Academie van Wetenschappen:

9 mei 1893 8 Mei. In de heden gehouden vergadering van de Koninklijke Academie van Wetenschappen is medegedeeld, dat de minister van binnenlandsche zaken de benoeming heeft bekrachtigd van de hh. A. E. J. Holwerda, P. A. van der Lith, H. T. Karsten tot binnenlandsche leden en G. Maspers te Parijs, Ed. Lieven te Halle en J. Legge te Oxford tot buitenlandsche leden.

En **vader** H. houdt in de Academie een lezing over Eleusis:

12 januari 1895 In de vergadering der afdeeling taal- en letterkunde, te houden op Maandag e.k., zal door den heer dr. A. E. J. Holwerda eene bijdrage worden geleverd over *Het Heilig en de mysteriën van Eleusis* [Eleusis].

En op 30 april 1896 wordt **vader** H. hoogleraar met de rede

de Historische wetenschappen, in het bijzonder die der klassieke oudheid; hare zelfstandigheid en beteekenis.

Het volgende cryptische bericht vinden we op 17 oktober 1896:

De opvolgers van Doyer, Treub en Land werden herdacht en begroet, en de oprichting van den leerstoel voor archaeologie vermeld, door dr. Holwerda bezet, al beweren booze tongen, dat men voor hem in de Tweede Kamer nog een valstrik gereed zou hebben gehouden of een net, door welks mazen hij slechts bij toeval was heengeslopen; intusschen, sbeati possidenten !"

Zoon H. slaagt voor zijn doctoraal examen klassieke letteren op 1 oktober 1897:

LEIDEN. Candidaats-examen godgeleerdheid tweede gedeelte A. C. de Regt en H. van Assendelft; candidaats-examen rechten A. B. van der Laan; tweede natuurkundig examen J. P. Gogarn en J. A. Audier; doctoraal examen klassieke letteren J. H. Holwerda.

Zoon H. is dan 23 jaar oud, we zouden dit bij de huidige studies een tamelijk normale leeftijd vinden, vijf jaar na je 18de. Duidelijk geen echt briljante leerling, maar ongetwijfeld wel intelligent.

Vader en **zoon** Slechts enkele maanden na zijn studie mag zoon H. met zijn vader op

studiereis naar Italië, Griekenland en Turkije.

265 In het bovengenoemde verslag in de Staatscourant wordt de reis tussen 22 december 1897 en 4 mei 1898 van vader Holwerda beschreven, die zijn zoon mag meenemen op kosten van het Leidse fonds van Vollenhoven. Hier trekken vader en zoon dus samen op. Gedurende bijna 2 maanden zijn ze in Griekenland op Attica, van 7 februari tot 2 april. Vanaf 2 april bezoeken ze enkele weken bezienswaardigheden op de Peleponnesos, 270 tenslotte Constantinopel/Istanboel, en met de trein (de Stamboel-express beschreven door Graham Greene?) via Wenen naar Leiden waar ze op 4 mei 1898 weer aankomen. Uit het verslag is op te maken dat er een aantal papierafdrukken van bekende Attische inscripties zijn gemaakt, en bovendien 700 foto's van de gehele reis. Waarschijnlijk vormen deze documenten de basis van het proefschrift van zoon Holwerda.

275 Over het fonds Vollenhoven vinden we op 19 november 1890:

Gelijk bekend is, heeft wijlen Mr. H. Vollenhoven, die in 1889 te 's-Gravenhage overleed, aan de Universiteit te Leiden een fonds nagelaten, uit de rente waarvan aan uitstekende studenten dier universiteit toelagen zullen worden toegekend, ten einde 280 hen in staat te stellen zich door binnen- of buitenlandsche reizen verder te ontwikkelen.

De curatoren der Leidsche Universiteit roepen diensvolgens de studenten, die voor eene zoodanige toelage in aanmerking wenschen te komen – onverschillig tot welke faculteit zij behooren – op, om zich daartoe aan te melden bij gezegeld 285 verzoekschrift, vóór 1 Januari 1891 toe te zenden aan den secretaris van curatoren. Het bedrag der toelage, als zijnde afhankelijk van den aard der reis, zal later bepaald worden.

Want **zoon** Holwerda promoveert 16 maanden na terugkomst op 25 september 1899 op het proefschrift *Quaestiones de re sepulcrali apud Atticon [of Atticos, atticos]*. Veel verdere aandacht verdient of krijgt deze Latijnse versie niet, er is in het geheel geen verwijzing gevonden. De Duitse {handels?}editie wordt nu en dan wel genoemd, maar meer als verkoopobject voor particulieren. De titel is dan 290 **DIE ATTISCHEN GRÄBER DER BLÜTHEZEIT. Studien über die attischen Grabreliefs.**

295 En dient zich dus iets eigenaardigs aan: de promotiedatum is wel zeer kort na het bezoek aan Griekenland, ruim 16 maanden na thuiskomst. Dat lijkt wel zeer kort bemeten voor het opzetten van een dissertatie waarvan de Duitse versie ruim 200 pagina's omvat. Immers: uitrusten van een zware reis, het beschrijven van de foto's, het drukken van het proefschrift beperken de effectieve werktijd tot 12 maanden, en 300 dat voor de Latijnse en Duitse versies. Daarbij is de promovendus nog maar 25 jaar.

Het lijkt onwaarschijnlijk dat een gedegen proefschrift – hier afgesloten met cum laude – in zo'n korte tijd door zo'n jeugdige persoon alleen kan zijn geschreven. 305 Daarbij komt dat niet gebleken is dat hij vóór de reis zich al jaren verdiept had in deze materie. Maar zijn vader had wel de kennis om in korte tijd een proefschrift – volledig of gedeeltelijk – te schrijven.

Merk overigens op dat **zoon** H. nooit toegelaten is tot de Koninklijke Academie van Wetenschappen; een ouder persoon met exact dezelfde naam als de zoon was wel actief lid van de Academie tot circa 1880. 310

5 december 1898 **MEDEDEELINGEN VAN VERSCHILLENDE AARD.**

VERSLAG van dr. A. E. J. Holwerda, betreffende de wetenschappelijke reis naar Italië en Griekenland.

315 *Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.*

De wetenschappelijke reis naar Italië en Griekenland, waartoe ik door de Regeering in staat gesteld werd, had een veelledig doel. In de eerste plaats was zij natuurlijk in het belang van mijn onderwijs. Mij is opgedragen de geschiedenis, de kunst, het leven der oude volken te verklaren, en wil men zulk een taak naar den eisch vervullen, dan 320 is eigen aanschouwing van het land van de bouwvallen, van de kunstwerken die nog op klassieken bodem bewaard worden, volkomen onmisbaar. Geheel hangt het daarmee samen dat allerlei bijzondere onderzoekingen, die mij sedert lang bezig hielden, zonder studie in de opgegraven terreinen en de musea van Italië en Griekenland bezwaarlijk voortgezet konden worden. Evenzoo hoopte ik de stoffelijke hulpmiddelen voor de 325 studie der archaeologie in ons land uit te kunnen breiden; het Universiteitsfonds opende mij daartoe een belangrijk krediet en de directeur van 's Rijks Museum van Oudheden droeg mij op te beproeven of wellicht eenige leemten in die verzameling door geschikte aankopen in Italië en Griekenland konden worden aangevuld. Ten slotte meende ik nog een ander belang van vaderlandsche wetenschap te kunnen en te moeten

330 behartigen. In den laatsten tijd wordt er van meerdere zijden sterk op aangedrongen
en te recht, dat ook onze jonge geleerden meer dan tot nu toe in staat worden gesteld
ter voltooiing hunner studiën eene wetenschappelijke reis te ondernemen. Ik had
omtrent de wijze waarop dat het beste geschieden kon, mijne eigene meening en zeer
335 verlangde ik deze ook eens te kunnen toetsen aan de practijk. Natuurlijk boden Italië
en Griekenland, die zoo sterk door geleerden bereisd worden, daartoe volop de
gelegenheid. Wil het uitzenden van jonge geleerden vruchten dragen, dan moet het met
overleg geschieden en wij kunnen ons spiegelen aan de voorbeelden van anderen, zoowel
in hetgeen wij laten als in hetgeen wij doen moeten.

340 Wat mijne reis zeer gemakkelijk maakte, was eene beschikking van heeren curatoren
onzer Universiteit, waardoor mijn zoon de doctorandus in de klassieke letteren J. H.
Holwerda door eene subsidie uit het fonds van Vollenhoven in staat gesteld werd mij
te begeleiden. Met de meeste waardeering herdenk ik ook de vriendelijke
hulpvaardigheid, die wij in Italië, Griekenland en Constantinopel van onze gezanten
en consulaire agenten ondervinden mochten. Niet minder gevoel ik mij tot diepe
345 erkentelijkheid verplicht tegenover het Kaiserlich-Deutsch archaeologisch Institut.
De volmaakt onbekrompen en onzelfzuchtige wijze waarop die instelling de studiën ook
vau vreemdelingen steunt, zijn eene eer voor de Deutsche natie, want zij spruit voort
uit datzelfde eerlijke idealisme dat de kracht der Deutsche wetenschap uitmaakt. In
allerlei aangelegenheden hielpen onze Deutsche vakgenooten in Italië en Griekenland
350 ons met hun raad en voorlichting; wij genoten hun omgang, woonden hunne voordrachten
bij, vergezelden hen op hunne reizen, ja logeerden in Rome in het Instituutsgebouw,
dat daar juist eenige ruimte beschikbaar had. Zoo zullen o. a. de namen van de heeren
professoren E. Petersen, Ch. Hülsen, A. Mau in Rome, W. Dörpfeld en P. Wolters in
Athene ons nog om andere redenen in herinnering blijven, dan door de diensten die
355 deze mannen aan de wetenschap bewezen hebben. Zeer stak daarbij de kleingeestigheid
af die sommige museumbesturen in Italië kenmerkt. Toch werden ons met groote
welwillendheid biljetten van vrijen toegang tot de Staatsmusea verleend; dankbaar
herdenken wij in het bijzonder het echt vrijgeveige bestuur van het Museum van Napels
en de opgravingen van Pompeji.

360 De wijze waarop de Grieksche verzamelingen aan de studie dienstbaar gemaakt worden,
is in één woord voorbeeldig en het is dan ook zeer te betreuren, dat bijv. in Delphi,
hetwelk door de école Française werd opgegraven, krachtens de overeenkomst met
Frankrijk het Grieksche Museumbestuur, dat onder leiding staat van den bekenden
365 generaal-ephoros P. Kabbadias, nog niet met volle gezag kan optreden. Begrijpelijker
wijze bedongen de Franschen zich het recht van eerste uitgave van het aldaar
gevondene, echter voor zeer langen tijd, een tiental jaren, en met verbod aan alle
vreemdelingen niet slechts van teekenen en photographeeren, maar zelfs van het maken
van aanteekeningen. Ieder bezoeker wordt daarom door een soldaat op den voet gevolgd.
Wij vertrokken van Leiden 22 December 1897. Van den beginne stond bij ons op den
370 voorgrond ons te beperken; wij wilden wat wij zagen, goed zien. Vandaar dat wij ook
den langsten tijd voor Griekenland bestemden. Italië is betrekkelijk gemakkelijk
weder eens te bereiken. Ons bezoek aan Florence droeg dan ook het karakter eener
voorloopige kennismaking; wij bleven er slechts drie dagen. In Rome echter arbeidden
wij vier weken. Ook met het oog op onze latere studiën in Griekenland was eene meer
375 nauwkeurige bestudeering van tal van kunstwerken in Romeinsche musea zeer gewenscht.
Bepaalde studiën maakten wij in het Vaticaan, het Capitolijnsch museum, het
Conservatorenpaleis, in het bij de beide laatste inrichtingen behoorende magazijn en
in het zoogenaamde Thermenmuseum. Het museum Kircherianum, de palae-ethnologische
verzamelingen en het museum in de villa Papa Giulio werden meer vluchtig door ons
380 bezocht. Van de moderne kunst beschouwden wij eenige der beroemdste werken van Rafaël
en Michel Angelo. Meer opzettelijk bestudeerden wij eenige werken van oud-
Christelijke kunst, o. a. de St. Clemente en enkele Catacomben.

Men zal toch de oudheid wel nimmer leeren verstaan zonder eenigermate ook in den
geest van latere tijden door te dringen en in het bijzonder is voor den oudheidkenner
385 datgene van belang wat onmiddellijk op den ondergang der antieke beschaving
volgde. Van de Romeinsche ruïnen maakten wij meer bijzondere studie van Forum,
Palatinus en Colosseum. Wij bezochten Tivoli, de villa Hadriana, de via Appia en
Latina. Bijzonder leerrijk was eene reis, die wij met het Deutsche Instituut onder
leiding van professor Petersen naar de Etrurische necropolen van Cervetri (Caere) en
390 Corneto (het oude Tarquinii) ondernamen. In Cervetri ziet men de merkwaardigste
voorbeelden van in de rotsen uitgehouwen grafwoningen; de graven van Corneto zijn
beroemd door hunne talrijke nog zeldzaam goed bewaard gebleven muurschilderingen.
Deze verdienen eene zorgvuldige en volledige publicatie ten volle. De Etruscische
kunst is, zooals bekend is, voor een goed deel eene afspiegeling van de Grieksche en
395 zoo kunnen ons de muurschilderingen van Corneto een goed denkbeeld geven van de

Grieksche schildertechniek in verschillende tijden. Van Rome gingen wij naar Napels, waar wij eenige dagen in het groote Museum werkten met zijn beeldhouwwerken, zijn vazen, zijne ontzachlijke collectiën uit Pompeji, in het bijzonder de muurschilderingen, die vroeger uit de muren werden weggenomen; tegenwoordig worden zij meer op de plaats zelf door schutdaken en houten loodsen beschermd. Ook in Pompeji zelf hielden wij ons eenige dagen op. Zeer in het bijzonder trok de nieuw opgegraven casanuova onze aandacht. Hare muurschilderingen vooral zijn uitnemend bewaard en gelukkig dat men ook hier het decoratieve geheel ongerept heeft gelaten. Vooral ook van de verschillende bouwwijzen in de verschillende tijdvakken trachtten wij ons op de hoogte te brengen, daar dit ook een der zaken is die men eigenlijk slechts aan de monumenten zelf behoorlijk leeren kan. Verder reisden wij van Pompeji over Castellamare, Sorrento, Capri, Amalfi naar Cava door een der heerlijkste streken van Italië. Van Cava uit bezochten wij de tempels van Paestum, oude Helleensche bouwwerken die betrekkelijk goed bewaard zijn gebleven, zoodat zij voor onze kennis van de Helleensche bouwkunst van zeer groot belang zijn. Op weg was het vooral het schoongelegen Amalfi, zoo belangrijk voor de geschiedenis der middeleeuwen, dat onze aandacht trok.

Den 4den Februari 1898 gingen wij naar Brindisi, waar wij ons des avonds naar Griekenland inscheepten. Stormweer was de oorzaak, dat wij eerst in den avond van den 6den te Patras aankwamen. Den 7den bracht de trein ons langs de Korinthische en Saronische Golf naar Athene. Reeds die tocht in den in Griekenland zeer langzaam rijdenden trein is hoogst belangwekkend. Men krijgt reeds dadelijk een diepen indruk van de eigenaardige Grieksche natuur met zijne naakte bergen en rotsen verschillend getint en den diep blauwen hemel zich weerkaatsend in de prachtige watervlakte. Van uit den spoorweg verkrijgt men al spoedig, tegenover Lepanto, een overzicht over het terrein der scheepsstrijden van Phormio in den Peloponnesischen oorlog en den beroemden slag van Don Juan van Oostenrijk. Men rijdt langs tal van plaatsen uit de geschiedenis overbekend; vooral de ligging van Megara en haar havenstad Nisaia laat zich van uit den trein uitstekend overzien.

In Athene hielden wij ons ongeveer twee maanden op. Bijna dagelijks studeerden wij in het Nationale Museum en in dat van den Akropolis, eenvoudige maar uitstekende inrichtingen. Hier zijn de meeste der origineele Grieksche kunstwerken opgesteld, die de opgravingen der laatste jaren voor den dag brachten. In het Museum van den Akropolis zijn alle voorwerpen verzameld die daar gevonden werden, vooral gedurende de jongste opgravingen toen deze tot op den rotsbodem werd blootgelegd. Het Nationale Museum heeft, behalve zijne talrijke beeldhouwwerken, eene ontzachlijke verzameling van grafreliefs, eene verzameling van vazen die voor de studie zoo belangrijk is, omdat zij nagenoeg alle op Griekschen bodem gevonden zijn – de meeste Grieksche vazen in Europeesche Musea stammen uit graven in Italië – en dan eene geheel eenige collectie van Mykeensche kunstproducten. Verder werden alle belangrijke ruïnen nauwkeurig bestudeerd; bij onderscheidene hadden wij het voorrecht de verklaringen van den architectarchaeoloog van het Duitsche Instituut prof. Dörpfeld te mogen aanhooren. Bij het Parthenon werd onze studie tegelijk gemakkelijk gemaakt en belemmerd door een steiger die voor noodige herstellingen aan den westgevel was opgetrokken. Daardoor werd natuurlijk aan die zijde het gezicht op het gebouw bedorven, doch omdat de generaal-ephoros Kabbadias ons een vergunningskaart gaf om naar boven te stijgen, werd de studie der details van den bovenbouw er zeer door vergemakkelijkt. Aan de zuidzijde van den akropolis hielden wij ons vooral bezig met het daar thans geheel blootgelegde bakchische theater. Hier is het vooral dat men de groote vraag omtrent de inrichting der oude Grieksche theaters bestudeeren kan en op grond van hetgeen ik hier en later ook elders, vooral in Epidaurus, waarnam, geloof ik niet dat er een redelijke twijfel bestaan kan of prof. Dörpfeld heeft met zijne theorie volkomen gelijk dat de Grieksche theaters geen tooneel hadden, doch er daarin op den vlakken bodem der orchestra gespeeld werd. Aan de westzijde trokken in het bijzonder de Duitsche opgravingen onze aandacht. Er werd daar eene groote waterleiding uit den tijd van Pisistratus ontdekt en het kan haast niet anders of dit moet de beroemde Enneakrounas zijn, al kan men ook niet met alle argumenten die prof. Dörpfeld daarvoor aangeeft, instemmen. De steile noordhelling wordt thans door het Grieksche archaeologische gezelschap blootgelegd. Wij bestegen de smalle paden langs den hier zeer steilen rotswand. waar thans de bekende grotten van Pan en Apollo en eene bedekte doorweg zeer goed te onderscheiden zijn.

Dat de zoogenaamde Theseus-tempel, de stadsmuren en het kerkhof van Dipylon, de Pnyx, de Areopagos, de Zeus-tempel ten oosten van den Akropolis, de bedding van den Ilissos op de plaats waar sommigen (wel ten onrechte) de Enneakrounas zoeken, het stadion, het gedenkteken van Lysikrates, de gebouwen aan de markt, zooals de stoa van Attalos, – dat dat alles door ons herhaaldelijk en nauwkeurig in oogenschouw genomen

werd, behoeft wel geen betoog. Wij ondernamen ook meerdere tochten door het land van Attica. Vooral de Piraeus en de bocht van Phalero werden herhaaldelijk bezocht. Evenzoo gingen wij on paar malen naar het schoone noordoostelijke gedeelte des lands, het klooster Pendeli en het Koninklijke lustoord Tatoi, het oude Dekeleia, bekend uit den Peloponnesischen oorlog. Hier zijn de tamelijk hooge bergen met flinke wouden begroeid. De beteekenis die dit punt bij den pasovergang naar Boeotië in een oorlog op attisch grondgebied noodwendig hebben moest, springt hier op de plaats zelf duidelijk in het oog. Met een gelijk doel bezochten wij Phyle, den burcht waarheen Thrasybulos in 403 zich terugtrok; daar vindt men nog de overblijfselen van een belangrijken Griekschen vestingbouw en de zeldzaam gunstige ligging van deze wijkplaats, die ook thans nog niet zonder inspanning langs steile bergpaden bereikt wordt, maakt de gansche actie van den toenmaligen tijd volkomen verklaarbaar. Evenzoo werd ook het terrein van den slag bij Salamis nauwkeurig door ons opgenomen. Vooral echter aan Eleusis schonken wij veel aandacht. De weg van Athene daarheen loopt nog ongeveer in dezelfde richting als de oude heilige weg der feestgangers, die op eene enkele plaats nog vrij gaaf werd blootgelegd. Wij bezochten op dien weg het klooster Daphni met zijn merkwaardig Byzantijsch schilderwerk en verder de overblijfselen van het oude heiligdom van Aphrodite. Is men dat voorbij dan is men tusschen de heuvels uitgekomen en ziet men op éénmaal de vlakte met den heerlijken saronischen zeeboezem voor zich. Eleusis is door het Grieksche archaeologische gezelschap onder leiding van den kundigen ephoros Philios geheel opgegraven: de gevonden voorwerpen zijn grootendeels in een eenvoudig museum verzameld. Met het oog op mijne vroegere studiën over Eleusis werd alles hier herhaaldelijk en zoo nauwkeurig mogelijk opgenomen. Ik verzamelde een belangrijk materiaal voor verdere studiën.

Buiten Attica bezochten wij gedurende eenige dagen Olympia, dat zooals men weet, door de Duitschers opgegraven werd. De natuur is hier merkbaar anders dan in Attica met zijn schilderachtige kaalheid. Het landschap is hier uiterst liefelijk. Het is een welbehaaglijk gevoel van kalme en vrede, dat zich hier op een der heiligste plaatsen der Helleensche wereld van den geest meester maakt. De gansche plaats is door heerlijk groene heuvelen omringd, doorsneden door den zacht kabbelenden Alpheios, waarin het heldere hemelblauw zich afspiegelt. De afgietsels der aldaar gevonden beeldhouwwerken zijn, zooals men weet, in Leiden; zij waren ons dus zeer goed bekend. Natuurlijk werd de bestudeering der originelen daardoor vruchtbaarder. Op het opgegraven terrein had ik thans het geluk een onderzoek te kunnen instellen omtrent vraagpunten, die mij sedert lang bezighielden en die zich slechts daar laten uitmaken. Ik vergaderde ook hier stof voor nieuwe studie.

Den 2den April ving de Instituutsreis aan onder leiding van prof. Dörpfeld door den Peloponnesos. Het was ons vergund daaraan deel te nemen. Overall werden ons de ruïnen door dien grooten kenner der antieke bouwkunst verklaard. Het eerst bezochten wij Korinthe. Het voornaamste wat van de oude stad nog over is, zijn de ruïnen van een zeer ouden dorischen tempel; op het oogenblik beproeft de Amerikaansche school door opgraving meer aan het licht te brengen. Van Korinthe gingen wij naar het heerlijk gelegen Nauplia om van daar uit meerdere tochten te ondernemen. Wij bezochten den burcht van Tiryns, die indertijd door Dörpfeld zelf in samenwerking met Schliemann werd opgegraven, daarop Mykenai, waar eerst door Schliemann later door het Grieksche arehaeologisch gezelschap gegraven werd; verder gingen wij naar het terrein van den ouden Heratempel, niet ver van Mykenai, waar de opgravingen der Amerikaansche school het een en ander aan het licht gebracht hebben. Buitengewoon belangrijk zijn de opgravingen van Epidauros door het Grieksche archaeologische gezelschap. Ook die bezochten wij van Nanplia [Nauplia] uit. Bijzonder merkwaardig is het beroemde theater aldaar, het best bewaarde Grieksche theater dat wij kennen, en een dat niet zooals de meeste andere verbouwingen in den Romeinschen tijd ondergaan heeft. Vandaar dat die ruïnen voor onze kennis van de inrichting van het Grieksche theater van zooveel belang zijn. Ook van den beroemden Asklepiostempel zijn nog overblijfselen. Van de overige ruïnen trok vooral het raadselachtige ronde gebouw onze aandacht, dat gebouwd werd door eenen Polykleitos en in de inscriptiën *thumele* genoemd wordt; men kent er echter de bestemming niet van. Daarop ging de reis verder over Argos naar Tripolitza in Arkadië. Van daar uit bezochten wij Mantinea, waar de Fransche school met goed gevolg gegraven heeft en o. a. nagenoeg de gansche stadsmuur voor den dag gekomen is; evenzoo brachten wij een kort bezoek aan Tegea, dat echter sedert de beroemde koppen van Skopas aldaar gevonden werden, slechts zaken van ondergeschikt belang uit zijn bodem opleverde. Zoowel Tegea echter als Mantinea speelden eene belangrijke rol in de Grieksche geschiedenis, zoodat het de moeite zeer loont zich van de eigenaardigheid hunner ligging door eigen aanschouwing op de hoogte te stellen. Van Tripolitza gingen wij verder door het heerlijke Arkadische alpenland naar Megalopolis. De weg daarheen voert over steile bergruggen en langs stoute

rotsgevaarten; op een paar punten opent zich een uitzicht over de uitgestrekte groene vlakte beneden met donkere bergen en de blinkende witte sneeuwtoppen van den Taygetos in het verschiet. Megalopolis is thans een armzalig plaatsje, waar men bijna door niets meer aan onze Europeesche beschaving herinnerd wordt. Een vijf minuten daar vandaan liggen de vrij geringe overblijfselen der oude stad. Het meest belangwekkend is hier het theater door de Engelsche school opgegraven; het werd belend door een groot vergaderlokaal, waarvan de inrichting nog vrijwel te herkennen is, het zoogenaamde Thersileon. Verder werd op deze reis Olympia bezocht en ik achtte het een groot voordeel ook deze ruïnen door prof. Dörpfeld te hooren verklaren; want al zijn de resultaten der Duitsche opgravingen op onberispelijke wijze gepubliceerd, de persoonlijke verklaringen van den man, die bij het grootste gedeelte dier opgravingen als architect aanwezig was, hebben altijd eene buitengewone waarde, nog daargelaten dat prof. Dörpfeld's voordrachten onovertroffen zijn in helderheid en levendige voorstelling.

Van Olympia gingen wij naar Patras. Van daar met eene stoomboot naar het schoone eiland Ithaca, van Ithaca naar Itea Delphi's havenplaats. Het ligt waarschijnlijk nagenoeg op de plaats van het oude Cirrha. De weg naar Delphi voert eerst door eene langzaam opstijgende vlakte, bedekt met olijfboschen. Men ziet het Delphische bergland voor zich, waar de witte top van den Parnassos boven uitsteekt. Links komt men langs den weg, die naar het oude Amphissa voert. Spoedig echter stijgt men langs steile bergwegen omhoog; men komt dan door het dorp Chryso, dat waarschijnlijk op of dicht bij de plaats van het oude Krisa ligt. Daarop bereikt men het dorp Kastri, het oude Delphi. Een dorp van dien naam lag namelijk op de plaats van het oude heiligdom. Dit is door de Fransche school afgebroken en een eindje verder weder opgebouwd. Het tempelgebied ligt op eene vrij steile helling, kunstmatig effen gemaakt, tegen de bijna loodrecht opstijgende Phaidriaden. Het is thans geheel opgegraven. Tegenover het groote heiligdom ligt de tempel van Athena Pronoia. waarvan Aischylos in het begin zijner Eumeniden spreekt; als die zal zijn blootgelegd, zullen de Fransche opgravingen ten einde wezen. Het zonnenuis van de Kastalische bron is al vroeg geheel vernietigd; het water springt thans elders voor den dag; toch is de plaats waar het gestaan heeft, weinige schreden voorbij het groote heiligdom, nog zeer goed te erkennen. Ons gezelschap verliet ons zeer spoedig; wij bleven nog een paar dagen. Op het terrein der opgravingen verkrijgt men eene zeer duidelijke voorstelling van het gansche grondplan van dit zoo omvangrijke heiligdom en evenals in Olympia lieten zich de gebouwen door Pausanias en anderen vermeld vrijwel terugvinden. Jammer dat van de opstaande deelen der bouwwerken niet zoo heel veel is overgebleven. Het beeldhouwwerk dat gevonden werd en nog slechts gedeeltelijk werd uitgegeven, is voor de kunstgeschiedenis van het hoogste belang. Bijna ongeschonden is een wagenmenner voor den dag gekomen, van buitengewone kunstwaarde, wel het voortreffelijkst bewaarde bronzen beeld uit de oudheid. Naar zijn kunststijl is het werk van p. m. 470 vóór Christus. Stukken van paarden en een wagen en van nog één of twee menschelijke figuren zijn er bij gevonden en een kalksteen plaat met inscriptie toebehoort hebbende aan een voetstuk, dat wel dat van dit wijgeschenk geweest moet zijn; die het wijdde was blijkens de inscriptie Polyzalos, broeder van den Syracuseaanschen tyran Gelo. Deze vondst beteekent voor de opgravingen van Delphi, wat die van den Hermes van Praxiteles beteekende voor die van Olympia. Buitengemeen belangrijk zijn ook de epigraphische vondsten. Zeer te wenschen is het, dat alle gevondene inscriptiën spoedig worden uitgegeven.

Van Delphi gingen wij naar Athene, waar wij nog een paar dagen bleven. Van Athene voeren wij naar Constantinopel. Aldaar wenschten wij de beide Musea te bestudeeren, vooral het nieuwe niet zijne beroemde Sidonische en Klazomeensche sarcophagen. Ook de heerlijke Aja Sophia werd nauwkeurig in oogenschouw genomen. Natuurlijk dat wij ons ook eene goede voorstelling van de stad en hare ligging trachtten te vormen. Over Weenen gingen wij naar huis. Den 4den Mei 1898 kwamen wij in Leiden terug. Ruimschoots heb ik met deze reis bereikt, wat ik er mij van voorstelde. Ik hoop en verwacht, dat mijn onderwijs blijken zal er veel bij gewonnen te hebben en dat in het algemeen de studie der klassieke oudheid aan onze universiteit er voordeel van zal trekken. Reeds wat ik aan nieuw materiaal voor studie meebracht, is niet onbelangrijk. Ik bracht eene verzameling van photographiën bijeen van ongeveer 700 stuks. Deze zorgvuldig geordend en van eene begeleidende beschrijving voorzien vormen thans een uitnemend hulpmiddel voor studie. Verder liet ik eene belangrijke verzameling papierafdrukken van bekende attische inscriptiën maken; te zamen met de origineele stukken die het Leidsch Museum bezit, zullen deze het voortaan mogelijk maken zich in Leiden voor epigraphische studiën voor te bereiden. Het was hiervoor dat ik het crediet bezigde, dat het Leidsche Universiteitsfonds de goedheid had mij toe te staan. Voor het Leidsch Museum van Oudheden verwierf ik verder ettelijke

merkwaardige stukken van oud-Grieksch aardewerk, waardoor de belangrijke
 595 vazencollectie van dat Museum verrijkt werd met specimina van eenige soorten, die zij
 tot nog toe niet bezat. Wat nu verder mijne bijzondere onderzoekingen aangaat, ik
 hoop de resultaten daarvan na niet al te langen tijd in vakorganen te kunnen
 publiceeren; zij betreffen vooral Eleusis en Olympia. Het spreekt wel vanzelf, dat
 het voor abstracte wetenschappelijke vertoogen hier de plaats niet is. Anders staat
 600 het met de vraag betreffende de reizen onzer toekomstige litteratoren. Zij is van
 onmiddellijk practisch belang en ik aarzel niet mijne meening daaromtrent uitvoeriger
 uiteen te zetten.

Het buitenland heeft voor de studie der oudheid heel wat verricht. Het archaeologisch
 Instituut, sedert 1874 Deutsche Rijksinstelling, bestaat sedert 1829. Het
 605 hoofdbestuur is thans te Berlijn gevestigd. De oudste afdeeling is de Romeinsche; zij
 bezit waarschijnlijk de meest volledige archaeologische bibliotheek van de wereld. In
 1874 werd er ook eene Atheensche afdeeling opgericht. Bij de Ecole Française te Rome
 treden archaeologische studiën meer op den achtergrond. Anders bij die te Athene, die
 in April van dit jaar – wat laat ten gevolge van den Grieksch-Turkschen oorlog – het
 610 feest van haar 50jarig bestaan gevierd heeft. In 1846 gesticht, was zij
 oorspronkelijk geen instelling opzettelijk en in de eerste plaats voor
 archaeologische studiën, doch zij werd het steeds meer en meer en thans is zij de
 waardigste mededingster van het Deutsche Instituut. De Engelsche school te Athene
 werd in 1882 uit private middelen opgericht. Eene vereeniging van Amerikaansche
 615 Universiteiten onderhoudt de Amerikaansche school te Athene en heeft er onlangs ook
 een te Rome gesticht. Op het oogenblik is men juist bezig een Oostenrijksch Instituut
 te grondvesten met een hoofdbestuur te Weenen en afdeelingen in Athene, Smyrna en
 Constantinopel.

De werking dier inrichtingen is zeer verschillend. Zij is in overeenstemming met den
 620 aard van het universitair onderwijs in ieder dier landen. Het is daarom dat onze
 jonge geleerden zich wel het gemakkelijkst bij de Deutsche en Oostenrijksche
 Instituten zullen aansluiten. Immers onze universitaire inrichtingen en gewoonten
 stemmen met die van die beide landen wel het meest overeen. De gastvrijheid, die die
 verschillende instellingen tegenover vreemdelingen betrachten, is zeer groot. Het
 625 Deutsche Instituut stelt zijne bibliotheken voor studeerenden van alle natiën open.
 Tot de voorlezingen, die de secretarissen der Deutsche en Oostenrijksche Instituten
 in de Musea en tusschen de ruïnen houden, verkrijgt men zonder noemenswaarde moeite
 toegang. Het gezelschap dat aan prof. Dörpfeld's beroemde Institutsreizen deelneemt,
 630 bestaat gewoonlijk voor een zeer groot gedeelte uit niet-Duitschers. Ook de Ecole
 Française te Athene is zeer bereid studeerenden op te nemen uit landen, de [die] zelf
 geen Instituten bezitten.

Het zijn enkele, niet vele jeugdige Fransche, Deutsche, Oostenrijksche geleerden, die
 door een Staatsstipendium in staat gesteld worden gedurende geruimen tijd onder
 635 leiding hunner Instituten in Italië en Griekenland te studeeren. Zonder uitzondering
 zijn het jonge mannen, die eene universitaire opleiding achter den rug hebben en op
 de eene of andere wijze de aandacht op zich hebben gevestigd. De Deutsche
 stipendiaten richten hunne reis geheel in zooals zij zelf willen. Natuurlijk volgen
 zij gewoonlijk de voordrachten der secretarissen van het Instituut, doch de eigen
 640 zelfstandige studie is de hoofdzaak; zooals echter van zelf spreekt komen de
 hulpmiddelen van het Instituut en de raad en voorlichting der secretarissen hun ook
 daarbij ten goede. Behalve de Deutsche Rijksstipendiën zijn er ook nog van bijzondere
 staten en stichtingen. Niet weinigen reizen ook op eigen kosten. Behalve de jong
 645 gepromoveerden treft men ook ettelijke Gymnasiallehrer op reis aan, die voor eenige
 maanden verlof gekregen hebben, een enkele maal nog met een stipendium op den koop
 toe. Met de Gymnasiallehrer gaan bovendien de aan het Instituut verbondene geleerden
 gedurende zes weken op reis door Italië in musea ruïnen en necropolen om hen de
 groote hoofdzaken door eigen aanschouwing te leeren kennen.

Oostenrijk heeft eveneens stipendiën voor pas gepromoveerde archaeologen en
 philologen. Vele stipendiën voor korteren tijd genieten daar echter Gymnasiallehrer.
 650 Zij gaan op reis ook wel onder geleide van een der Oostenrijksche professoren in de
 archaeologie; velen gingen met het Deutsche Instituut mede door den Peloponnesos.
 Voortaan zal het nieuwe Oostenrijksche Instituut voor hen te zorgen hebben.
 Het is begrijpelijk, dat bij al die reizen de archaeologen van professie een zekeren
 voorrang hebben. Toch is het voor iederen classicus van het grootste belang Italië en
 655 Griekenland door eigen aanschouwing te leeren kennen. Bovendien, waar ligt de grens
 tusschen philologie en archaeologie? Hoevele archaeologische quaestiën zijn niet voor
 het philologisch onderzoek van het hoogste gewicht? Het is zoo begrijpelijk dat zoo
 menig, Duitsch of Fransch philoloog zijn arbeid in de bibliotheken eens door bezoeken
 aan musea afwisselt. Ook die reizen die minder de vorming tot geleerde onderzoekers

660 beoogen, hebben een groot nut. Dat leeraren aan gymnasiën zonder een bepaald
onderwerp van studie voor oogen te hebben veel en goed zien, dat hun geest verruimd
wordt door een tal van machtige indrukken, hoe zou het niet aan het gymnasiaal
665 onderwijs ten goede komen? Toch behoeft het wel geen betoog, dat eenige
voorbereidende archaeologische vorming ook voor hem die niet als vakman reist, geheel
onmisbaar is. Zal men ook zonder dat sommige der archaeologische voordrachten wel
kunnen volgen, men verliest zich tusschen de ruïnen en in de ontzachlijke musea van
Italië en Griekenland, wanneer men niet eenige kunsthistorische kennis en vooral
670 wanneer men niet eenige oefening verworven heeft in het met oordeel des onderscheids
beschouwen van antieke kunstwerken. Het is dan ook eene bekende zaak dat stipendia
soms weggegooid geld zijn en evenzoo dat Italië en Griekenland menigmaal door
zoogenaamd studeerenden bezocht worden, die er nauwelijks zooveel voordeel van
trekken als een beschaafd toerist. Ook is het buiten twijfel, dat het reizen met eene
675 valsche pretentie van wetenschap zeer licht zelfs een verderfeljken invloed kan
uitoefenen. De ervaring leert, hoe gemakkelijk zulk eene studie zonder voorbereiding
leidt tot ingebeeld weten en verwarring des geestes. Het spreekt wel vanzelf dat wij bij het verleenen van reisstipendiën met de elders
verworven ervaring ons voordeel behooren te doen. In de eerste plaats, men zende in
geen geval iemand uit, die niet althans eenigermate is voorbereid. Verder heeft men
680 zich af te vragen, wat het doel van de reis zijn zal. Is het de vorming tot
wetenschappelijk onderzoeker, dan dient eene grootere toelage gegeven te worden, dan
wanneer men een goed student in staat wil stellen de kennis der oudheid, die hij aan
de Universiteit heeft opgedaan, door eigen aanschouwing te verlevendigen en te
bevestigen. Voor het laatste zijn enkele maanden, ja weken voldoende. Men loopt hier
685 het gevaar aan één persoon eene toelage te geven, waarvan meerdere konden geholpen
worden. Vooral echter het eerste, de toekenning van een stipendium aan een toekomstig
onderzoeker zal groote moeilijkheden opleveren. Goed afgelegde examina geven niet den
geringsten waarborg voor echten studiezijn en in ons stelsel van hooger onderwijs
heeft het examen eene overwegende beteekenis verkregen. Duitsche stipendiaten hebben
690 niet zelden reeds door eenig klein geschrift van hun gaven voor zelfstandig onderzoek
bewijs gegeven. Voor onze verhoudingen zou het het beste zijn, indien wij te eeniger
tijd voor onze praeceptoren en candidaten in de letteren hetzelfde konden doen, wat
Duitschland en Oostenrijk doen voor hunne Gymnasiallehrer. Men moest ze onder geleide
695 van een vakman archaeologische excursies van eenige weken naar Italië laten maken;
ook het Britsch Museum zou op zoodanige wijze eens bezocht kunnen worden. Voor
dergelijke tochten zou ieder goed student in aanmerking kunnen komen. De hooger
begaafden zouden door zulk eene reis eene krachtige opwekking tot eigen studie
ontvangen en door flink werk, bij voorbeeld door eene dissertatie, zouden zij kunnen
700 toonen, wie zij waren. Voor deze, immers altijd betrekkelijk weinigen, zou natuurlijk
zonder groot bezwaar het noodige geld voor een in strenger zin wetenschappelijke reis
bijeek kunnen gebracht worden. Niet slechts archaeologen en epigraphici, ook
philologen zouden behooren te worden uitgezonden, doch de laatste zouden dan voor
hunne archaeologische bijstudiën uitnemend voorbereid zijn. Hulp en voorlichting
zouden dergelijke reizigers bij de bestaande écoles en Instituten van zelf in
705 voldoende mate vinden.

De zaak van wetenschappelijke reizen is van een zeer groot belang en het is een
geluk, dat dit steeds meer wordt ingezien. Evenals in onzen handel zijn wij in onze
wetenschap maar al te zeer geneigd tot tehuis zitten. Het zou voor onze gansche
volksbeschaving van het hoogste gewicht zijn, indien onze hoogere volksopvoeding
710 onder den invloed van mannen kwam met ver reikenden blik, geheel aan een bepaalden
kring ontwassen. Niet het minst in kunst en wetenschap kan naar het koninklijke woord
ook een land als het onze groot zijn. Nog steunt ons tegenover het buitenland onze
aloude roem in klassieke studiën; wij zijn echter achteruitgekomen omdat wij de
beteekenis van hetgeen buiten onze grenzen verricht werd, niet verstonden. De neiging
715 neemt toe om in onze gymnasiën vakscholen te zien en ons gansche onderwijs wordt veel
te uitsluitend beschouwd als een middel voor den individu om zich in zijn eigen
belang van de een of andere min of meer winstgevende betrekking meester te maken. Men
vergeet dat een gezond idealisme een levenskracht is voor een gansch volk, die het
staalt ook in den strijd voor zijne stoffelijke belangen. Onze scholen moeten ons
720 volk tot iets goeds en groots weten te bezielen en op onze gymnasiën behooren in het
bijzonder die mannen gevormd te worden, die in de gansche maatschappij in zaken van
hoogere geestesbeschaving den toon hebben aan te geven. Hoe veel groter kracht zou
van onze leeraars aan gymnasiën kunnen uitgaan, indien zeer velen door een met
oordeel vruchtbaar gemaakte reis hunne opvoeding voltooid hadden, enkelen gedurende
725 geruimen tijd onbezorgd als zelfstandig geleerde zich hadden kunnen ontwikkelen. Voor
verheffing der volken hebben de wetenschappen van aethetica en

beschavingsgeschiedenis eene zeer hooge beteekenis.

Ik dank de Regeering, dat zij het mij mogelijk gemaakt heeft mijne gewichtige levenstaak meer naar waarde te vervullen.

Met hoogachting en eerbied

730 Leiden, Uwer Excellentie dienstwillige dienaar,
October 1898. A. E. J. Holwerda.

zie [http://www.delpher.nl/nl/kranten/view?](http://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=mededeelingen+van+verschillenden+aard+verslag+griekenland&coll=ddd&page=3&sortfield=date&identificer=MMKB08%3A000172604%3Ampg21%3Aa0007&resultsidentificer=MMKB08%3A000172604%3Ampg21%3Aa0007)

735 [query=mededeelingen+van+verschillenden+aard+verslag+griekenland&coll=ddd&page=3&sortfield=date&identificer=MMKB08%3A000172604%3Ampg21%3Aa0007&resultsidentificer=MMKB08%3A000172604%3Ampg21%3Aa0007](http://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=mededeelingen+van+verschillenden+aard+verslag+griekenland&coll=ddd&page=3&sortfield=date&identificer=MMKB08%3A000172604%3Ampg21%3Aa0007&resultsidentificer=MMKB08%3A000172604%3Ampg21%3Aa0007)

Reis naar Italië en Griekenland

22 december 1897 vertrek uit Leiden

740 bezoek Florence 3 dagen, Rome 4 weken

4 februari 1898 Brindisi

7 februari 1898 Athene

2 maanden Athene, bezoek o.a. Attica, Eleusis, Olympia

2 april 1898 Peleponnesos

745 bezoek o.a. Korinthe, Nauplia, Epidauros

Ithaca, Delphi

Athene, Constantinopel

4 mei 1898 over Wenen, aankomst in Leiden

750 4 december 1898 KUNST EN WETENSCHAPPEN.

Wetenschappelijke reis van dr. Holwerda.

De St.-Ct. van heden bevat het verslag van dr. A. E. J. Holwerda, betreffende de wetenschappelijke reis welke hij, daartoe door de Regeering in staat gesteld, heeft gemaakt naar Italië en Griekenland, in gezelschap van zijn zoon, den doctorandus in de klassieke letteren J. H. Holwerda, die door een subsidie uit het fonds Van Vollenhoven in staat werd gesteld hem te begeleiden.

755 Wat het resultaat zijner reis betreft, zegt de schrijver:

Ruimschoots heb ik met deze reis bereikt, wat ik er mij van voorstelde. Ik hoop en verwacht, dat mijn onderwijs blijken zal er veel bij gewonnen te hebben en dat in het algemeen de studie der klassieke oudheid aan onze universiteit er voordeel van zal trekken. Reeds wat ik aan nieuw materiaal voor studie meebracht, is niet

760 onbelangrijk. Ik bracht eene verzameling van photographieën bijeen van ongeveer 700 stuks. Deze zorgvuldig geordend en van eene begeleidende beschrijving voorzien,

vormen thans een uitnemend hulpmiddel voor studie. Verder liet ik eene belangrijke verzameling papierafdrukken van bekende Attische inscriptiën maken; te zamen met de origineele stukken die het Leidsch Museum bezit, zullen deze het voortaan mogelijk maken zich in Leiden voor epigraphische studiën voor te bereiden. Het was hiervoor dat ik het krediet bezigde dat het Leidsche Universiteitsfonds de goedheid had mij toe te staan. Voor het Leidsche Museum van Oudheden verwierf ik verder ettelijke

770 merkwaardige stukken van oud-Grieksch aardewerk, waardoor de belangrijke vazencollectie van het Museum verrijkt werd met specimina van eenige soorten, die zij tot nog toe niet bezat. Wat nu verder mijne bijzondere onderzoekingen aangaat, ik

775 hoop de resultaten daarvan na niet al te langen tijd in vakorganen te kunnen publiceeren; zij betreffen vooral Eleusis en Olympia. Het spreekt wel vanzelf, dat het voor abstracte wetenschappelijke vertoogen hier de plaats niet is.

De gebeurtenissen tijdens het restauratieproces van de Peelhelm, deel 1

780 De Peelhelm werd nog voordat de eigendomstrubbelingen waren afgerond door het Rijksmuseum van Oudheden aangekocht en op 31 augustus 1910 opgehaald. Wat er daarna exact met de helm is gebeurd is zo goed als onbekend. We kunnen slechts in de krant lezen dat op dinsdag 20 december de helm in de zogenaamde Opgravingskamer van het museum in volle glorie wordt tentoongesteld. En eind april 1911 verschijnt van de hand van de medewerker Evelein een Nederlandstalig wetenschappelijk rapport, wat in 785 de jaren zeventig in de wetenschappelijke wereld "verouderd en onvoldoende" werd genoemd.

Hoewel uit enkele krantenberichten en tijdschriftartikelen bekend was dat de rechter wangklep door een andere veenarbeider was meegenomen kwam men daar pas later in Leiden achter. Achteraf heeft men nog halfslachtige pogingen ondernomen dit deel van 790 de helm aan te kopen van de onbekende eigenaar, maar de burgemeesters van Deurne en Meijel werkten overduidelijk niet mee. Er werd daarom een spiegelbeeld van de linker

wangklep door een goudsmid-bedrijf in Leiden gemaakt. In het verslag van Evelein wordt de goudsmid-arbeider bij naam genoemd, maar verder is weinig bekend van eigenaar en medewerker.

795 Hoewel in het artikel van van Beurden wel geschreven werd over een inscriptie, de tekst wordt nota bene als illustratie opgenomen, wordt er geen melding gemaakt van het zeer goed leesbare STABLESIA.

800 We mogen aannemen dat de maanden september, oktober en ook november 1910 werden gebruikt voor de restauratie. Wellicht vanwege het ontbreken van duidelijke eigendomsverhoudingen aan verkoopzijde heeft de restauratie dus nogal wat tijd gekost, gelijktijdig moest er natuurlijk wetenschappelijk onderzoek gedaan worden. Daartoe werden externe geleerden aangeschreven. In eerste instantie werd professor Hans Dragendorff uit Berlijn benaderd, die weer verwees naar professor Oscar Bohn, ook in Berlijn.

805 De registrar van het Rijksmuseum van Oudheden schrijft hierover:
Voor zo ver ik nu kan nagaan werd de Stablesia-inscriptie voor het eerst genoemd in de brief van Evelein aan Prof. Oscar Bohn, dd. 30 januari 1911, waar zijn interpretatie gevraagd werd over de tweede - met Griekse letters uitgevoerde - inscriptie op de nekbeschermer (STABLESIA VI zelf was duidelijk leesbaar en vindbaar in andere Romeinse tekstbronnen). Al (enige weken?) eerder hadden ze dit blijkbaar gevraagd van Prof. Hans Dragendorff uit Berlijn - autoriteit op het gebied van Romeins aardewerk en naamstempels op terra sigillata. Op basis van een suggestie van Dragendorff werd Bohn ingeschakeld.

815 Dus hebben we een bewijs dat er circa vijf weken na de tentoonstelling in de Opgravingskamer van de originele inscriptie nog geen uitleg was. STABLESIA behoefde klaarblijkelijk geen uitleg...

820 Overigens is deze onuitgesproken uitleg volstrekt onjuist, enkele ruitereenheden of bevelhebbers met daarin "stablesiani" waren bekend, maar deze droegen dan nog een verdere benaming als iuniores of "uit Afrika". Een legeronderdeel met volgnummer zes heeft niet bestaan!

De gebeurtenissen tijdens het restauratieproces, deel 2

825 Er is over het restauratieproces niet meer bekend dan de rekening van 123 gulden, zonder verdere specificaties van de werkzaamheden. De rekening dateert van 24 november, zodat we concluderen dat de hele zaak ruim 2,5 maand heeft geduurd.

Er is een nieuwe wangklep gemaakt die nog verguld moest worden. Tegenwoordig ziet die er dan ook veel gladder en eigentijdser uit dan de linker wangklep.

830 De helm heeft dus in stukken op de werktafel van de goudsmid gelegen. De opbouw werd bestudeerd en van de delen en van de andere bijvondsten worden foto's genomen, die ook in het artikel van Evelein zijn opgenomen.

835 Behalve de nieuwe inscriptie STABLESIA VI is er een andere onduidelijkheid: heeft de goudsmid op verzoek van het museum de helm opnieuw verguld? Volgens de registrar van het museum is de binnenkant van de helm niet verguld, zodat we mogen aannemen dat niet alle delen in een goudbad gedompeld zijn, want dan waren alle zijden gelijkmatig verguld. Helaas is van de eerste 2,5 maand in de Peel geen afbeelding of gedetailleerde beschrijving bekend waarop iets van het verguldsel te zien is. Er wordt alleen gemeld dat bij het opgraven de helm uit elkaar is gevallen, niet dat er bijvoorbeeld verguldsel was afgestoten. Wel was de zaak gekreukeld.

840 We mogen aannemen dat de Peelhelm bij de plaatsing in de Opgravingskamer eruit zag zoals wij de helm nu kennen, dus enige dagen voor Kerstmis waren de werkzaamheden voltooid.

De gebeurtenissen tijdens het restauratieproces, deel 3

845 De schrijver van dit artikel heeft op zilverpapier, wat in werkelijkheid aluminiumfolie met een dikte van 10 µm is, een inscriptie gemaakt met verschillende stiften. Dat ging wel heel gemakkelijk, zodat we kunnen concluderen dat het aanbrengen van STABLESIA VI in enkele tientallen seconden is uit te voeren.

Maar hoe dan met het vergulden?

850 Als we aannemen dat de inscriptie op de originele ondergrond is aangebracht, dan zou een spoor van het onderliggende zilver zichtbaar moeten komen. Indien de groef de vorm van een v heeft en diep genoeg is, dan kan - naar gelang de lichtinval - de overgang goud naar zilver duidelijk zichtbaar zijn.

855 Wat als de inscriptie is aangebracht en daarna het geheel met een penseel wordt verguld dan zal de groef in zijn geheel verguld zijn.

Als we op een foto de huidige situatie bekijken, dan valt op dat de inscriptie

860 STABLESIA de plaats inneemt van een sierrand die onderbroken is voor de lengte van de inscriptie. Evelein noemt in april 1911 deze sierrand reliëfbandjes en we lezen daarover:

865 *De helmrand is versierd met twee evenwijdig loopende bolle reliefbandjes, waartusschen een zelfde randversiering als de buitenranden der stukken a, b, c. Zij loopt, evenals wij van de gaatjes voor de klinknageltjes zagen, den geheelen helmrand, ook dus achter den neusbeschermer, langs; alleen aan de rechterkant, ter hoogte van het middenstuk b, wordt zij onderbroken door een ingekraste inscriptie, STABLESIA o VI o, waarover straks. Hoe deze onderbreking van het randornament reeds bij het maken van den helm is aangebracht, om hetzij dadelijk, hetzij later een inscriptie te kunnen inlasschen, geeft Afb. 62 duidelijk weer, waar wij zien dat het ornament niet willekeurig afgebroken is, doch op de desbetreffende punten zijn*
870 *bepaalde afsluiting vindt.*

En

Als tweede inscriptie op onzen helm zagen wij rechts op den helmrand die van Stablesia VI. Zij duidt een afdeeling aan der equites Stablesiani, een ruitercorps, dat zooals uit de Notitia Dignitatum blijkt, [...]

875 Deze onderbreking van het reliëfbandje is door de goudsmid aangebracht door het plat te slaan! En daarna kon de inscriptie worden aangebracht. Merk ook op dat er op meerdere plekken van de onderbreking gaten in de helm zitten en dat ook op meerdere plaatsen de zilveren ondergrond zichtbaar is. Door het vlak slaan van de reliëfbandjes is het metaal daar ernstig verzwakt.

880 **De gebeurtenissen tijdens het restauratieproces, deel 4, conclusies**

De inscriptie STABLESIA VI is zeer verdacht, deze is praktisch zeker door de onderdirecteur Holwerda jr. opgebracht, nadat op een sierrand, boven de vernieuwde wangklep, daarvoor plaats was gemaakt. Daarna is zeer waarschijnlijk met een penseel
885 goudverf aangebracht. De helm vertoont vele shadeplekken op dit deel van de Peelhelm.

In mijn visie - maar dat zal wel niet meer definitief aan te tonen zijn - is zoon Holwerda de hoofdverdachte, met zijn vader en Evelein als medeplichtige.

890 Merk op dat direct na publicatie van het verslag van Evelein deze het museum verlaat om in Den Haag te gaan werken. Evelein en Holwerda jr. wisselen vele jaren later op ondoorzichtige wijze van functie bij het beheer van het museum Kam in Nijmegen. De correspondent van het museum in Roermond van Beurden wist later ook van de vervalsing, maar heeft het spel meegespeeld want in het dagelijks leven als oudheidkundige was hij niet veel beter dan zijn opdrachtgever. Van Beurden en

895 Holwerda hebben later bijvoorbeeld samen onderzoek gedaan naar het Kerkje van Asselt, waarvan de resultaten tegenwoordig betwist worden.

HOLWERDA, Jan Hendrik (1873-1951)

Holwerda, Jan Hendrik, archeoloog (Schiedam 3-12-1873 - Nijmegen 4-3-1951). Zoon van Antonie Ewoud Jan Holwerda, directeur van het Rijksmuseum van Oudheden, en Neeltje Jonkheid. Gehuwd op 21-12-1901 met Petronella Nicolette Jentink. Uit dit huwelijk werden geen kinderen geboren.

Zijn vader was leraar in de klassieke talen aan het gymnasium te Schiedam, sinds 1896 hoogleraar in de archeologie en oude geschiedenis te Leiden en van 1905 tot 1918 directeur van het Rijksmuseum van Oudheden aldaar. Zijn zoon zou een ongeveer gelijke loopbaan volgen. Na zijn gymnasiale opleiding te Schiedam werd Holwerda in 1892 als student in de klassieke talen te Leiden ingeschreven. Zijn promotie vond daar in 1899 plaats op Quaestiones de re sepulcrali apud Atticos. Hij was tussen 1900 en 1904 als leraar verbonden aan de gymnasia te Alkmaar en Schiedam. Uit deze periode dateren een leerboek, getiteld Hellas en Rome. Grieksche en Romeinsche archeologie (1900) en zijn bewerking van A. Zeehe, Leerboek der oude geschiedenis (1903). In 1904 werd hij benoemd tot conservator aan het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden, in 1910 tot onderdirecteur, terwijl hij in 1919 zijn vader opvolgde als directeur. Dit
directoraat duurde tot 1939. Daarnaast was hij van 1935 tot 1948 directeur van het Rijksmuseum Kam te Nijmegen. In 1910 werd hij te Leiden benoemd tot lector in de prehistorische en Romeinse archeologie. Tot zijn leerlingen zouden in de loop van de tijd o.a. W.C. Braat, F.C. Bursch en A.E. Remouchamps gaan behoren.

In zijn leven zou een korte stage in 1905 bij de opgraving van een Romeins castellum te Haltern aan de Lippe een belangrijk keerpunt betekenen. Hier werd voor het eerst in de geschiedenis van de archeologie systematisch gezocht naar bepaalde grondverkleuringen, die men als sporen van in de grond geplaatste palen interpreteerde, waardoor geheel verdwenen bouwresten gereconstrueerd konden worden.

Holwerda bracht de kennis van het 'paalgat' en de betekenis van grondverkleuringen in het algemeen naar Nederland en paste deze moderne wijze van opgraven toe bij het onderzoek van grafheuvels. De eerste opgravingen vonden tussen 1906 en 1911 in de Kroondomeinen bij Hoog Soeren op de Veluwe plaats op verzoek van koningin Wilhelmina, die in één van de grafheuvels geïnteresseerd was geraakt. Hoewel aan Holwerda ontegenzeggelijk de verdienste van het invoeren van de kennis van het 'paalgat' moet worden toegekend, blijkt uit al zijn publicaties dat hij geen echte man voor het veldwerk was en zo ontstond tijdens de opgraving op Arentsburg bij Den Haag verschil van mening tussen hem en zijn assistent A.E. van Giffen, die in dit opzicht meer aanleg had, over de documentatie en interpretatie van de grondsporen. Dit leidde uiteindelijk omstreeks 1915 tot een onherstelbaar conflict tussen beide onderzoekers. Van Giffen ging naar Groningen waar hij het Biologisch Archeologisch Instituut stichtte en de veldmethoden verbeterde. Holwerda miste het vermogen tot objectieve, onvooringenomen waarneming van feiten en hij had een geneigdheid slechts de bevestiging te vinden van wat hij reeds vóór het onderzoek had verwacht. Veldtekeningen, voor zover ze al bewaard werden, zijn niet herinterpreteerbaar. Al in het begin van zijn loopbaan, in 1906, had hij in Bulletin uitgegeven door den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond 7 (1906) 130-132, een onaangenaam en onjuist stuk geschreven tegen Boeles over het Friese terpenonderzoek, waarbij hij zich opwierp als dé vertegenwoordiger van de Nederlandse archeologie, enigszins wonderlijk voor iemand die amper 2 à 3 jaar bezig was. Deze conflicten leidden voor Holwerda tot een vervreemding van de wetenschappelijke hoofdstroom. Van zijn werk noemen we het eerste systematische onderzoek van een hunebed in 1912 en de opgravingen te Dorestad tussen 1925 en 1930. In de publicatie over Dorestad en onze vroegste Middeleeuwen ontwikkelde hij de curtis/curticula-conceptie, welke na de grootschalige opgravingen sinds 1967, onder leiding van W.A. van Es als onjuist moet worden beschouwd. Onder andere zijn methode om grote objecten door middel van sleuven te onderzoeken heeft hem hier parten gespeeld. Naast dit opgravingswerk en de daaruit voortkomende verslagen heeft Holwerda zijn hele leven aandacht besteed aan Romeins Nijmegen en omgeving (bijv. De Holdeurn). Hier ging hij ook wonen na de dood van zijn vrouw (1932), die hem tijdens de opgravingen en als illustratrice van zijn werk tot grote steun was geweest. Het is onmogelijk hier alle onderzoekingen en de steeds snel na het onderzoek verschenen publicaties (dit laatste is een grote verdienste) op te sommen of te analyseren. Hier zij slechts vermeld Oudheidkundige kaart van Nederland (1924) en Een vroeg Gallisch vorstengraf bij Oss (1934). Van de vele urnenvelden in het zuiden van het land (Riethoven, De Hamert) zijn de publicaties voor het moderne onderzoek nog van waarde. Dit zelfde geldt voor de materiaalpublicaties van Arentsburg en Nijmegen, waarin de systematische museumbeheerder tot uiting komt. Een van zijn populairste, door middel van schoolboeken verbreide denkbeelden is dat van het koepelgraf. Dit idee werd tijdens de onderzoekingen op de Veluwe aan het begin van zijn carrière ontwikkeld. Het werd in 1930 bestreden door Van Giffen, wiens gedachten thans nog als juist worden opgevat. In 1907 en 1918 stelde Holwerda dat er in Nederland geen Bronstijd geweest zou zijn. Boeles waarschuwde er in 1920 in De Gids al voor dat de archeologische activiteiten in Nederland nog te kort op gang gekomen waren om een dergelijke conclusie toe te laten; hij leverde een korte lijst van in de Bronstijd te dateren bronzen voorwerpen, een opsomming die in het jongste verleden alleen maar langer geworden is, daarmee de onjuistheid van Holwerda's gedachten in deze aantonend. Zelf hield hij aan zijn opvattingen vast. Hij bood tot viermaal toe (1907, 1918, 1925 en 1935) een samenvatting van zijn theoretische overtuigingen. Zij bleven in wezen steeds dezelfde en getuigden daarmee van een zekere starheid bij de auteur. Samenvattend krijgen we het beeld van een man, die vooral in het begin zonder reden te agressief van start ging. Na het conflict met Van Giffen raakte hij wetenschappelijk geïsoleerd; hij compenseerde dit met het museum- en voorlichtingswerk waardoor hij vooral onder leken een bijzondere populariteit verwierf, die niet geheel in overeenstemming was met zijn werkelijke wetenschappelijke betekenis.

A: Collectie - M.H.P. den Boesterd in Rijksmuseum van Oudheden te Leiden.

P: Bibliografie van dr. J.H. Holwerda. Herz. door W. Mank. Uitg. door de Rijksdienst Oudheidkundig Bodemonderzoek te Amersfoort (Amersfoort, 1977). Overdrukken ROB nr. 90.

L: Behalve de in bovengenoemde bibliografie vermelde necrologieën A.E. van Giffen, Nota naar aanleiding van de brief van Curatoren der Rijksuniversiteit te Leiden, d.d. 3 september 1915 (Oegstgeest, 1915); P.C.J.A. Boeles, 'Het bronzen tijdperk in Gelderland en Friesland', in De Gids 84 (1920) IV, 282-306; A.E. van Giffen, Die

Bauart der Einzelgräber (Leipzig, 1930.2 Bde.); J.D. van der Waals, 'In opdracht van Hare Majesteit', in Archeologie en Historie (Bussum, 1973) 509-520; J.A. Bakker, 'De westgroep van de Trechterbekercultuur' (Amsterdam, 1973) 10-11. Als stencil verschenen, aanwezig in Bibliotheek Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek; J.D. van der Waals, 'Albert Egges van Giffen. Zijn werk in Drenthe', in Nieuwe Drentse Volksalmanak 91 (1974) 9-19.
J.A. Brongers

Opmerkingen m.b.t. de levensbeschrijving van J.H. Holwerda

Jan Hendrik Holwerda had een naamgenoot met precies dezelfde naam die als bijbelexegeet wel is aangenomen als lid van de Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen. Zijn vader was al wél als lid aangenomen. Hoewel vader geen ervaring had met opgravingen, is hij toch benoemd tot hoogleraar in Leiden in dit vak. Zijn reis naar opgravingen in Italië, Griekenland en Turkije in 1898 - samen met zijn zoon op een soort studiebeurs - was dan ook meer een oriënteringsreis. Een uitgebreid verslag van de reis werd in de Staatscourant gepubliceerd. Zie hiervoor ook elders op de webpagina van The Power and the Glory of Emperor Constantine.

Zoon H. publiceert op 25-jarige leeftijd een dun proefschrift in het Latijn, en parallel daaraan een handelsuitgave in het Duits. Hij moet op de een of andere wijze bij dit proefschrift en de vertaling geholpen zijn... De tijd tussen de oriënteringsreis en de promotie was extreem kort; dat hij met lof is gepromoveerd is nog meer bijzonder. Het proefschrift is een opsomming van teksten op grafschriften en dergelijke, zeer zeker geen diepgravend onderzoek met volstrekt nieuwe inzichten, integendeel. Onvergefelijk is dat er praktisch geen enkele afbeelding is opgenomen, zodat constant verwezen wordt naar publicaties die niet zomaar beschikbaar zijn. Het lijkt erop dat vader H. met de promotores (De Leeuwen Hartman??) een afspraak heeft gemaakt over de waardering van het proefschrift van zijn zoon. Het is voor de auteur van dit artikel ook bijna zeker dat vader H. actief heeft meegewerkt aan de dissertatie van zijn zoon.

Dit patroon herhaalt zich later: Vader H. benoemt zoon H. tot conservator, daarna - praktisch gelijktijdig met de vondst van de Peelhelm - tot onderdirecteur en weer later volgt zoon H. zijn vader op. Het is praktisch zeker dat eventuele andere sollicitanten geen kans hadden. Navraag leerde me dat de papieren betreffende deze drie sollicitaties nog niet gedigitaliseerd (bedoeld wordt ingescand) zijn, zodat eventuele onregelmatigheden (nog) niet aan te tonen zijn.

Inderdaad zijn er al vóór 1910 ernstige aanvaringen met andere wetenschappers, waarbij verzucht wordt dat collega H. wel heel star in zijn ideeën en handelen is. De inscriptie STABLESIA VI op de Peelhelm is bijna zeker (letterlijk) van zijn hand, en zijn vader en de wetenschapper Evelein hebben zich er niet tegen (kunnen) verzetten. Dat brengt ons tot de conclusie dat zoon H. een vervalser was. Waarschijnlijk was het meer een grap, met onverwachte (voor hem dan) gevolgen: het is een eigen leven gaan leiden. Overigens zal het getal VI bedoeld zijn om het zesde legioen in Nijmegen aan te duiden, maar dat heeft de buitenwereld niet begrepen. Pas in de correspondentie van eind januari 1911 (een half jaar na de vondst in de Peel) duikt dit woord op. Taaltechnisch is STABLESIA een zeer eigenaardig woord, en ook in de militaire geschiedenis heeft nooit een zesde afdeling van de Equites stablesiani bestaan. Als er al drie afdelingen (iuniores, seniores, italianici o.i.d.) bestaan hebben, een vierde en vijfde zijn onbekend.

Evelein verlaat direct na de publicatie van zijn rapport over de Peelhelm het museum en wordt elders aangesteld. Latere conservatoren zijn niet altijd een succes: Bursch maakte het het aller bontst door als SS-er in de Oekraïne opgravingen te verrichten, zonder veel resultaat. Direct na de oorlog is hij in ongenade gevallen. Het huwelijk was kinderloos. Direct na het overlijden van zijn vrouw heeft Holwerda een "pleegdochter" Maria den Boesterd, een employee van het museum, die dan bij hem in huis in Oegstgeest woont, en tot zijn dood in 1951 zijn levensgezel zal zijn. In 1936 logeren beiden in een hotel in Berg en Dal, en als H. als gepensioneerd in Nijmegen het directeurschap van het museum G.M. Kam overneemt, verhuist zij mee van het museum in Leiden naar dat in Nijmegen. Net als zijn vrouw verricht zij werkzaamheden voor H. maar Maria den Boesterd schrijft ook onder eigen naam enige wetenschappelijke artikelen. Na de dood van haar "pleegvader" erft zij het huis aan de Eversweg 9 in Nijmegen. Zijzelf sterft eind 1973 op 61-jarige leeftijd.

Wat er aan papieren van zoon H. is nagelaten, is bij de auteur onbekend. Deze papieren zouden nl. licht kunnen werpen op de controverses die H. heeft opgeroepen. Wetenschappelijk werd hij in de beginjaren al niet serieus genomen, en veel van zijn theorieën zijn nooit aanvaard. Net als zijn compagnon van Beurden uit Roermond had

955 hij een dikke duim, wat dus voor rare theorieën gezorgd heeft. Helaas moeten we
constateren dat zijn ideeën en geschriften nog altijd geraadpleegd en aangehaald
worden.

Rond de Peelhelm heeft zoon H. juist helemaal geen theorie opgezet, terwijl het een
schot voor open doel was: de muntjes bij de helm en toebehoren hadden hem en Evelein
960 al bij de eerste melding van de vondst op het spoor van een belangrijke ontdekking
kunnen brengen, want de dominee van Helenaveen geeft al een accurate beschrijving van
de afbeeldingen op de muntjes. Hoe het niet onderzoeken en het nalaten van een
reactie op de brief van A. Bos, directeur van de N.V. Maatschappij Helenaveen,
verklaard kan worden, is niet met zekerheid te verklaren, maar zeker is dat, als A.
965 Bos de helm met inscriptie gezien zou hebben, hij direct de nieuwe inscriptie
opgemerkt zou hebben, en hij was er de man niet naar om de inscriptie onbesproken te
laten.

Het museum in Leiden heeft klaarblijkelijk een collectie den Boesterd. Deze collectie
zal vooral handelen over de bronzen voorwerpen waarover Maria den Boesterd
gepubliceerd heeft. Of er ook nog gegevens van haar "pleegvader" in te vinden zijn is
970 onbekend.

Resumerend kunnen we stellen dat Jan Hendrik Holwerda een vervalser was van een
inscriptie, dat zijn theorieën over allerlei archeologische zaken vaak foutief waren
en dat zijn dissertatie waarschijnlijk naar huidige maatstaven onmogelijk
geaccepteerd zou zijn, en dat aan de drie benoemingen bij het Rijksmuseum van
975 Oudheden ook een smet kleeft.

Het feit dat hij nooit hoogleraar is geworden bewijst dat de toenmalige
wetenschappelijke wereld hem deze functie niet toevertrouwde, men had al genoeg
moeilijkheden met hem gehad.

980 Er zijn voldoende redenen om elke publicatie van zoon H. te wantrouwen!

Eindhoven, 23 september 2017
Paul Theelen

985 **Publicaties** gevonden op <https://www.idref.fr/112489362>

014874016: Die attischen Gräber der Blüthezeit [Texte imprimé]: Studien über die
attischen Grabreliefs / von Dr. J. H. Holwerda Jr / Leiden: E. J. Brill, 1899

990 090575032: Beschreibung der aegyptischen Sammlung des Niederländischen Reichsmuseums
der Altertümer in Leiden I, Die Denkmäler des alten Reiches [Texte imprimé] / von
A.E.J. Holwerda, P.A.A. Boeser und J.H. Holwerda / Leiden: E. J. Brill, 1905

995 144950227: De monumenten van het Oude Rijk [Texte imprimé]: text / door A. E. J.
Holwerda, P. A. A. Boeser en J. H. Holwerda / Leiden: E.J. Brill, 1905

1000 184910943: Beschreibung der aegyptischen Sammlung des Niederländischen Reichsmuseums
der Altertümer in Leiden [I], Die Denkmäler des alten Reiches / von A.E.J. Holwerda,
P.A.A. Boeser und J.H. Holwerda / Haag: M. Nijhoff, 1908

108345475: Catalogus van het Rijksmuseum van oudheden te Leiden. Afdeling Supplement
I, Opgravingen in Nederland: praehistorie en nederlandsche Oudheden / door Dr. J. H.
Holwerda / Leiden, Boekdr. v/h L. v. Nifterik, 1913

1005 101983662: Arentsburg: een romeinsch militair Vlootstation bij Voorburg...mit Auszug
in deutscher Sprache / Jan-Hendrick Holwerda / Leiden: E.J. Brill, 1923

1010 108171019: Geschiedkundige atlas van Nederland 1, oudheidkundige kaart van Nederland
[Texte imprimé] / J. H. Holwerda / Gravenhage: Martinus Nijhoff, 1924

120879999: Nederland's vroegste geschiedenis [Texte imprimé] / door J.H. Holwerda /
2de vermeerderde druk. / Amsterdam: S. L. van Looy, 1925

1015 180985914: Het Laat-Grieksche en Romeinsche gebruiksaardewerk uit het Middellandsche-
Zee-Gebied in het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden / door J.H. Holwerda / 's-
Gravenhage: Algemeene Landsdrukkerij, 1936

185141218: beschrijving van de verzameling van het Museum G. M. kam te Nijmegen: De
Belgische Waar in Nijmegen / J. H. Holwerda / Nijmegen: [s. n. ?], 1941

1020

108343960: Die Belgische Waar in Nijmegen [Texte imprimé]: beschrijving van de verzameling van het Museum G. M. kam te Nijmegen / J. H. Holwerda / [Amsterdam]: Wetenschap en cultuurbescherming, Departement van opvoeding, 1941

1025

063722593: Het in de pottenbakkerij van de Holdeurn gefabriceerde aardewerk uit de Nijmeegsche grafvelden [Texte imprimé] / door J. H. Holweda / Leiden: E. J. Brill, 1944

1030

116403543: Quaestiones de re sepulcrali apud Atticos [Texte imprimé] / Janus Henricus Holwerda / [Leiden]: [s. n.], [1899]

16203086X: Catalogus van het Rijksmuseum van oudheden te Leiden 1e Deel, [Texte imprimé]: Egyptische Afdeeling / Rijksmuseum van Oudheden te Leiden / [Leiden]: Ministerie van binnenlandsche zaken, 1904

1035

023975067: Catalogus van het Rijksmuseum van oudheden te Leiden: Afdeeling praehistorie en Nederlandsche oudheden, door Dr. J.H. Holwerda, jr., met medewerking van M.A. Evelein en N.J. Krom / Rijksmuseum van Oudheden te Leiden / [Leiden]: Ministerie van binnenlandsche zaken, 1908